

work and situational factors. Investigated the crisis of professional adaptation that are associated with the development of individual skills. Differences adapt to professional predetermined differences in the development of skills, as the resource representation of the individual in a social environment. Contradiction between the individual psychological characteristics of the individual and the objective requirements of the profession accompanied by processes of reevaluation of experience of the individual. This can lead to the development of local or global crisis of values that reflect the destructive dynamics of the personal and professional development. The results of the ideographic study, which demonstrates the basic features of the crisis situation in the professional adaptation must change profession.

Keywords: strategy for professional development, crisis of values, value consciousness.

Отримано 2.02.2015

УДК 159.928

Кіричевська Елеонора Всеволодівна

СТРАТЕГІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСУ ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Кіричевська Е. В. СТРАТЕГІАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСУ ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. У статті представлений стратегіальний підхід у дослідженні процесу творчого сприйняття релігійної інформації з метою подальшого розвитку основних положень системно-стратегіальної концепції діяльності. Наші положення виводилися з опорою на позицію, відповідно до якої концепція творчого сприйняття сприяє конструюванню нових образів, нових картин світу найрізноманітнішого масштабу і суб'єктивної значущості. Творче сприйняття релігійної інформації, закодованої в продуктах творчості сакрального характеру - це завжди співтворчість людини зі світом. Це відбувається насамперед через систему релігійних знаків, образів, символів, метафор, які допомагають розумінню їх значення і сенсу. Наші дослідження показали, що в юнацькому віці присутні прояви творчого сприйняття релігійної інформації, такі як вміння здійснювати аналіз продуктів релігійної творчості знаково-символічної, образної, архетипічної форми презентацій, здатність виділяти в них логічні і смислові зв'язки, створюючи певну інформаційну цілісність на основі вже існуючих в досвіді реципієнта кодів сприймання. Очевидно, що суб'єктивність і об'єктивність релігійного творчого світосприймання, співвідношення релігійного досвіду і віри не тільки обумовлюють можливість, а й актуалізуються необхідність вивчення релігійної творчої особистості.

Ключові слова: творче сприймання, релігійна інформація, духовність, символ, образ, знак, метафора.

Киричевская Э. В. СТРАТЕГИАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ИССЛЕДОВАНИИ ПРОЦЕССА ТВОРЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ РЕЛИГИОЗНОЙ ИНФОРМАЦИИ. В статье представлен стратегический подход в исследовании процесса творческого восприятия религиозной информации с целью дальнейшего развития основных положений системно-стратегической концепции деятельности. Наши положения выводились с опорой на позицию, соответственно которой концепция творческого восприятия содействует конструированию новых образов, новых картин мира разнообразнейшего масштаба и субъективной значимости. Творческое восприятие религиозной информации, закодированной в продуктах творчества сакрального характера - это всегда сотворчество человека с миром. Это совершается прежде всего через систему религиозных знаков, образов, символов, метафор, которые помогают пониманию их значения и смысла. Наши исследования показа-

ли, что в юношеском возрасте присутствуют проявления творческого восприятия религиозной информации, такие как умение совершать анализ продуктов религиозного творчества знаково-символической, образной, архетипической формы презентаций, способность выделять в них логические и смысловые связи, создавая определенную информационную целостность на основе уже существующих в опыте реципиента кодов восприятия. Очевидно, что субъективность и объективность религиозного творческого мировосприятия, соотношение религиозного опыта и веры не только обуславливают возможность, но и актуализуют необходимость изучения религиозной творческой личности.

Ключевые слова: творческое восприятие, религиозная информация, духовность, символ, образ, знак, метафора.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Процес сприймання передбачає розуміння і засвоєння інформації. Об'єм сприймання інформаційного матеріалу у різних людей неоднаковий. Про це більш ґрунтовно і розширено говорить В.О. Моляко в одній із своїх праць: “Принципово важливо зайвий раз підкреслити постійний прояв синтетичної взаємодії психічних функцій із зміною домінант, коли те ж саме сприймання детерміноване не лише, так скажемо, тим, хто сприймає, але і усією сукупністю установок, особистісних диспозицій сприймаючого суб'єкта. Саме тому перцептивний творчий образ буде оригінальною сукупністю нових фіксацій, збережень і наявних у розпорядженні цього суб'єкта раніше сформованих образів та їх фрагментів. Не доводиться говорити про те, що психологічний аналіз усіх цих процесів багато в чому носитиме гіпотетичний характер, оскільки, а це цілком банальне положення, йдеться не лише про усвідомлену, але і про неусвідомлювану психічну діяльність, не кажучи вже про багато інших недругорядних питань (вік, знання, досвід, конкретний психофізіологічний стан, умови, в яких протікає діяльність і т. п.)” [7, с. 7].

У межах проблематики творчого сприймання релігійної інформації ми намагалися сприяти подальшому розвитку основних положень системно-стратегіальної концепції діяльності, що виражаються в нижче викладених позиціях. Отже, спираючись на положення про стратегіальну організацію сприймання, ми сформулювали гіпотезу нашого дослідження наступним чином:

- Сприймання світу, а зрештою і вся інформація про нього, і та, що закладена в ньому самому, залежить від індивідуальних та особистісних характеристик тієї чи іншої особи, її суб'єктивних поглядів та ін.
- Сприймання не є чистим знанням про світ і здебільшого не є осмисленим ставленням до нього. Для суб'єкта сприймання світ – це природне середовище та поле його власних думок та відображень, віддзеркалень, відбиттів речей, явищ видимого й невидимого світу.
- Творче сприймання релігійної інформації – це взаємодія людини із світом передусім через систему релігійних знаків, образів, символів, метафор, які сприяють його розумінню.

Наші положення виводилися з опорою на позицію, відповідно якій концепція творчого сприймання виступає в якості конструювання нових образів, нових картин світу найрізноманітнішого масштабу та суб'єктивної зна-

чущості. Людина цілеспрямовано конструює дійсність. Відтак, конструювати означає цілеспрямовано відрізнити [10, с. 16].

Основним фактором творчої діяльності є продукти, адже саме вони виступають об'єктивними проявами творчості, що дають можливість їх аналізувати та інтерпретувати. Відтак, у дослідженні будь-які продукти релігійної творчості розглядаються нами як певні інформаційні структури, більше того, вони розглядаються як джерела онтологічної інформації, що базуються на взаємозв'язку мистецтва, писемності, архітектури, арифметики і взагалі системи знаків, символів, образів, смислів. Релігійна інформація дуже різноманітна і охоплює зовнішні і внутрішні сторони життя людини. Проте, якщо йдеться про її сприйняття, слід зважати на наявність суб'єкта, здатного до цього. Суб'єктом свідомого сприйняття релігійної інформації може бути тільки людина. “Человек выступает как творение и творец, важно исследование его творческого восприятия” [10, с. 15] – саме ця думка В.О. Моляко слугує основним вектором нашого дослідження із зазначенням того, що сам процес творчого сприймання розглядається як загалом абсолютно автономний процес розв'язання задачі, або одиничний процес розв'язання задачі “на сприймання”, відтак задача – об'єкт сприймання [10, с. 14].

При розробці даної проблеми застосовувалися наступні методи дослідження: метод систематизації пізньовізантійських позицій щодо розуміння творчості; метод символічного тлумачення святоотцівських текстів, пов'язаний із специфікою розкриття духовно-психологічної проблематики творчості у східно-християнській традиції; аналітичний метод як спосіб перекладу богословської термінології в категоріально-понятійний апарат сучасної психології творчості, пов'язаний із розглядом окремих аспектів святоотцівських психологічних ідей.

Отже, детальний розгляд проблеми починається з ключових категорій, передусім із поняття *інформації* та її видів, а відтак розглянемо специфіку, види та форми *релігійної інформації*.

Нині не існує єдиного визначення терміну “інформація”. Із точки зору різних сфер знання, це поняття описується специфічним набором ознак. Отже, інформація – це сукупність даних, зафіксованих на матеріальному носії, збережених і поширених у часі і просторі. Естетичне, культурологічне розуміння терміну *інформація* в корені відрізняється від розуміння інформації в кібернетиці, фізиці, біології і т.п. Для аналізу процесу сприймання найбільш важливими вважаються наступні загальні якісні властивості: об'єктивність, достовірність, повнота, точність, актуальність, корисність, цінність, своєчасність, зрозумілість, доступність, стислість і ін.

У цій роботі під *інформацією* розуміється повідомлення, зафіксоване штучно створеними знаками (чи знаковими системами), доступне сприйманню і розумінню аудиторією, на яку воно розраховане. При вивченні поняття *інформації* повинні враховуватися два різні аспекти: семіотичний і психологічний.

Сприймання інформації людиною розпочинається з відчуття. Відповідно, якщо відчуття – це відображення окремих властивостей предметів і явищ

оточуючої дійсності, то сприймання – це наочно-образне відображення предметів і явищ дійсності в сукупності їх різних властивостей і характеристик, що діють у даний момент на органи чуття. Більше того, В.О. Моляко говорить про світовідчуження як інструмент сприймання та конструювання нових образів зовнішнього та внутрішнього світу [10, с. 16].

Продуктом сприймання завжди виступає більш-менш складний образ предмета. Згідно з сучасними уявленнями, інформація в центральній нервовій системі оцінюється за двома основними ознаками: фізичними властивостями сигналів і значущістю повідомлень, що містяться в них. Обидва види оцінки пов'язані з діяльністю різних мозкових структур.

Ідентифікація об'єкту сприймання – це впізнавання стимулу як даного. Упізнання об'єкту припускає формування його перцептивного образу і звірення його з раніше сформованими і збереженими в пам'яті “еталонами”, однак у пам'яті зберігається не один еталон, а деяка організована система безлічі образів. При цьому можливості людини при ідентифікації об'єкта досить обмежені. Збільшення ж числа різних ознак збільшує інформаційну місткість об'єкта. Людині рідко доводиться стикатися з одновимірними стимулами. Об'єкти сприймання, як правило, багатовимірні. При впізнаванні таких об'єктів вона може звіритися з різними системами оперативних алфавітів (тобто системами еталонних образів) – залежно від того, які ознаки виділяються як головні в процесі сприймання.

Декодування – завершальна фаза процесу пізнання і сприймання – в основному полягає в “перекладі” сприйманих знаків в ті одиниці внутрішньої мови, які безпосередньо пов'язані з уявленнями та мисленням. В свою чергу, розуміння – це специфічний пізнавальний процес, складне, ієрархічно побудоване психічне відображення об'єктів пізнання, в результаті якого створюються нові і відтворюються старі, але у новому баченні, емоційно забарвлені системи концептів і образів, що об'єднують у собі власне продукт цього відображення з відповідними елементами особистих знань.

Отже, ми розглянули всі змістовні складові поняття *інформація*. Відтак, спираючись на загальні положення про інформацію можна приступити до визначення більш ємного і дуже особливого поняття, такого як *релігійна інформація*. Абсолютно очевидно, що до неї відноситься усе сказане про інформацію взагалі. Передусім зазначимо, що поняття *релігійна інформація* досить умовне, тому що види інформації, як відомо, диференціюються за основними групами аналізаторів, а в нашому випадку воно обумовлене оригінальністю контексту.

Отже, за авторським розумінням, *релігійна інформація* – це інформація, яка носить релігійний контекст, має ідеологічне значення, містить відомості про метафізичні форми та прояви існування-буття на різних рівнях духовного досвіду, метою якої є розкриття закодованого знаковими засобами догматичного і богословського змісту віри, що має певні власні джерела та способи сприймання, зберігання та передачі даних духовного та віроучительного характеру. Виникнення такого виду інформації обумовлено специфікою середовища, в якому вона функціонує у межах та поза її межами, та має власні

форми представлення, а саме: за джерелом виникнення – акустичну (церковна музика – орган, дзвін, церковні піснеспіви псалмів, ірмосів, тощо), за способом сприймання – візуальну (ікони, релігійні картини, скульптурні композиції, церковна архітектура), текстову, як окрему, самостійну, а не у складі візуальної, (друковані джерела догматичного, богословського, віроучительного та літургійного спрямування), яка, в свою чергу, відноситься до невербального виду комунікації; та аудіальну (проповідь, настановлення, душепопечительство), яка у певному контексті може сприйматися як вербальний вид релігійної комунікації.

Найбільшу частину релігійних відомостей ми отримуємо від батьків, вихователів, вірян, знайомих, священнослужителів, а в духовних учбових закладах – від викладачів спеціальних духовних дисциплін. До цієї непрямой інформації входять відомості про те, що складає і складало зміст досвіду інших людей, частково наших сучасників, але переважно тих, хто жив задовго до нас. Так, ми знаємо про різні події церковного життя, що відбувалися протягом майже двох тисячоліть, із церковних літописів, із праць церковних і світських істориків, із житій святих, із матеріалів археологічних досліджень та з інших джерел.

Слід зазначити, що кожна соціалізована особа без винятку, незалежно від того, вважає вона себе вірянном чи ні, визнає свою приналежність до тієї або іншої релігійної конфесії або ні, співвідносить свої морально-етичні цінності з принципами, канонами, заповідями або ні, сповідує атеїзм, матеріалізм або, навпаки, ідеалізм, існує і функціонує в інформаційному полі релігійної спрямованості. Інформаційне середовище сучасного суспільства так чи інакше насичене в тій або іншій мірі релігійним змістом: уся історія людства – це історія релігії, відповідно, це історія розвитку цивілізації, культури і науки. Вивчення в загальноосвітній і вищій школах таких дисциплін, як історія (вітчизняна, музики, живопису, літератури, архітектури, археології, писемності), філософія, релігієзнавство, археологія, культурологія, мистецтвознавство, етика, естетика, етнопсихологія і багато інших учбових предметів і спецкурсів, вимагає глибоких знань, що стосуються саме досвіду релігійної творчості людства в найрізноманітніших сферах життєдіяльності. Проте сучасній людині недостатньо теоретично орієнтуватися в культурно-релігійній спадщині свого народу і держави, адже буденний шар суспільного життя часто густо наповнений релігійною інформацією, яка торкається кожної соціалізованої особи в тій або іншій мірі.

Можна сказати, що наша реальність – це комплекс інформаційних структур, однією з яких є інформаційна структура релігійних знань і законів. У громадському житті нашого народу це виражається різними способами, наприклад, через релігійні свята та їх традиції, деякі з яких безпосередньо пов'язані з утвердженням вітчизняної державності. Причому навіть демонстративні атеїсти і матеріалісти мимоволі включаються в цей процес. Яким чином? Вони також не йдуть на роботу, якщо з нагоди того або іншого церковного свята в країні оголошений вихідний день, вони включаються в метушню і ажіотаж навколо подарунків і поздоровлень, тематичних масмедій-

них проєктів і відповідного оформлення довілля. Усе це складає обсяг релігійних знань людей, що часто не мають навіть найелементарнішого релігійного досвіду.

Дослідження психологічних особливостей творчого сприймання релігійної інформації неможливе без визначення категорії *духовності*. Відтак, окреслимо підходи до розуміння цієї категорії в даній роботі. Ми вважаємо, що духовність у психологічному сенсі може сприйматися як вид творчості, оскільки вона завжди є пізнанням особистістю своєї істинної природи, процесом освоєння в духовному акті цілісної свідомості. Творчий процес самопізнання виступає як екстеріоризація духовності. Таким чином, духовність і творчість можна розглядати як однорідні, якщо можна так сказати, родинні, проте не тотожні, ні в якому разі не взаємозамінні категорії.

Опорні тези нашого дослідження полягають в наступному: 1) Духовність – це продукт і результат активності та релігійної творчості особистості; 2) творчість теологічна та метафізична. Зазначимо, що в контексті нашої концепції наукова та релігійна інтерпретації феномена творчості не суперечать одна одній, проявляючи схожі принципи і загальну природу творчості, виражену в новому досягненні світу. В нашій роботі ми відштовхуємося від класичного визначення цього терміну, сформульованого автором системно-стратегіальної концепції творчості В.О. Моляко, а саме: творчість – це діяльність, результатом якої є одержання нового (або частково нового) продукту в широкому розумінні цього слова – думки, ідеї, задуму, проєкту твору будь-якого жанру або масштабу. Творчість є головною ознакою людської сутності. Саме спроможність до творчої діяльності характеризує особистість, підкреслює своєрідність її психології [6, с. 5-6].

Описати феномен релігійної творчості за допомогою звичних понять і категорій неможливо, як неможливо стандартизованими методами прослідкувати та описати процес сприймання продукту і результату релігійної творчості особистості. Адже кожний індивід живе в трьох світах, специфічним чином функціонуючи у кожному з них: у природному середовищі (як біологічний організм); у світі повсякденного життя, створюючи моделі поведінки, які допомагають людині усвідомити сенс її існування; в ідеальному світі, який містить у собі явища, які виходять за межі повсякденної реальності. Отже, ключове – сприймання. Відповідно, творче сприймання релігійної інформації, закодованої в продуктах сакрального характеру (ікони, хрести, дзвони, архітектура, книги, проповіді, повчальні послання, піснеспіви і т.п.), – це завжди співпраця людини із світом. На нашу думку, передусім це відбувається через систему релігійних знаків, образів, символів, метафор, які сприяють розумінню їх значення і смислу.

Відтак релігійна творчість, яка знаходить своє відображення у продуктах творчості, себто в мистецтві, яке прийнято називати сакральним, нами розглядається як інформація, викладена, зокрема, в архітектурі, на стінах, закликаючи до діалогу. Мистецтво також представляється нам у якості писемності, ази якої ми хотіли би збагнути у нашому дослідженні. Для нас важливо зрозуміти, як із окремих сюжетів складається велика інформаційна надсисте-

ма християнської релігійної творчості, про що саме і як саме вона намагається до нас, нащадків, промовляти.

Логічним продовженням вивчення “мови” релігійної творчості є спроба зрозуміти догматичні особливості та правила зображень, а також смислове навантаження зображувальних символів та образів. Отже, релігійна творчість споріднена з писемністю, арифметикою і системою символів – і саме це виступає, на нашу думку, інформаційним простором, який покликаний говорити крізь віки, в цьому джерело його глибинного психологічного сенсу.

У межах дослідження смислового поля релігійних форм та видів інформації нами розкривається значення образу, знака, символу в процесі наступного аналізу.

Отже, Біблія – головна книга релігійного знання визнавців авраамічних релігій, здебільшого сприймається як джерело богослов'я та повчання, а тому помилково її розглядати як збірку текстів із богословськими коментарями. Вона здебільшого є книгою образів, а не набором абстрактних понять чи тем, тому, на нашу думку, зміст Біблії розкривається, як правило, знаками, символами, образами; розповіді, притчі, проповіді, міркування мудреців, картини майбутнього, тлумачення подій минулого виражаються переважно образами. Дуже рідко вони подаються з допомогою абстрактної чи спеціальної термінології.

Чому Біблія подає істину з допомогою образів? Тому що людина створює у своїй уяві образи і користується ними більшою мірою, ніж здається. Образи спрямовують і формують мислення. Людина надає певну форму реальності за допомогою образів, аналогій, метафор.

Образи відіграють важливу роль у світосприйманні людини, яке визначається не лише сприйнятими ідеями, а й також побаченими образами або почутими історіями.

Дослідження показали, що півкулі головного мозку по-різному реагують на різні подразники: ліва півкуля відповідає за здатність до аналітичного, логічного мислення, права півкуля відповідає за візуальні та інші сенсорні процеси, керує емоціям, тим самим дає можливість сприймати гумор та метафоричні образи. Емоційно нейтральні концепції та поняття потужніше впливають на ліву півкулю, а слова, що мають образне та емоційне навантаження – на праву півкулю.

Отже, визначимо зміст основних термінів даного дослідження.

Образом може бути будь-яке слово, яке означає конкретну річ, а також конкретне поняття або дію. *Образом* стає будь-який предмет або будь-яка дія, які ми можемо уявити.

Образне висловлювання вимагає від сприймаючого подвійного сприймання, оскільки образ розуміється як у прямому смислі, максимально близькому досвіду особистості, так і у взаємозв'язку викликаних ним почуттів з іншими відчуттями. Наприклад, при погляді на воду виникають асоціації зі свіжістю, підтримкою життєвих сил і тому подібне. Найбільш примітивна форма такого взаємозв'язку виражається в тому, з якими саме умовами (хорошими чи поганими) цей досвід асоціюється.

Відтак, коли аналізується біблійний чи інший релігійний образ, передує слід відповісти на питання: у чому саме полягає його буквальний смисл, із чим асоціюється цей образ? Перше запитання звернене до правої півкулі головного мозку, тобто до тієї, що реагує на конкретні складові певної релігійної інформації. Відповідь на друге запитання приводить до виявлення смислу, який міститься в цьому інформаційному повідомленні, та пов'язаних з ним асоціацій та конотацій. Якщо відсутній один з цих рівнів сприймання, розуміння релігійної інформації значно збіднюється. *Символ* – це образ, що виражає дещо більше у порівнянні з буквальним смислом слова. Він семантично більш навантажений, ніж просто образний вислів. Як правило, символіка є невід'ємною частиною тієї чи тієї культури [11, 14-17].

Отже, у найбільш широкому сенсі, автономному від богослов'я, *знак* можна визначити як засіб комунікаційного мислення та взаємодії. Базуючись на поданих визначеннях поняття “система”, під знаковою системою слід розуміти організовану множинність знаків із відношеннями та взаємозв'язками між ними, що утворюють певну цілісність. Із точки зору семіотики значення знаку можна визначити як інформацію, яку несе знак.

Перші вчення про знак виникають ще в античності. Ця область сформувалася на стику науки про душу (із розділів, відповідних сучасній когнітивній психології), логічного вчення про ментальні терміни, метафізичних концепцій суцього і способів його об'єктивної (або помилкової) репрезентації інтелектом. Відомо, що у стоїків існувала розвинена доктрина, згідно якої знак розумівся як логічна імплікація; *якщо* є дим, відповідно, має бути і вогонь; саме тому дим є знак вогню. Сліди цієї логічної концепції знака виявляються у Августина, але в цілому він розумів знак як чуттєво сприйману річ (чим би ця річ не була за своїм фізичним буттям – тілом, візуальним образом, набором звуків), яка, будучи пізнаною, дає через себе пізнати щось інше. Остаточне визначення знаку Августин дає в трактаті “Про християнське учення”, який присвячений розбору труднощів у розумінні і тлумаченні Святого Письма і аналізу шляхів їх подолання. Природно, що при цьому основну увагу Августин звертає на словесні знаки. Але герменевтика Письма з часом вимагала також уміння тлумачити ті речі або події, які часто мають знакові функції. Ця необхідність спонукала Августина розробити і сформулювати нове, ширше, ніж у стоїків, вчення про знак: із поняття чисто логічного *знак* перетворюється на поняття універсальне, прикладне до будь-якої реальності, здатне служити проміжним засобом у пізнанні будь-чого відмінного від самої реальності. Лінія Августина продовжувала розвиватися в теології, перш за все у вченні про божественне Слово і його вираження у тварному світі [3, с. 12-13].

Метафора та порівняння виконують приблизно ту ж саму функцію, що і символ, і здебільшого ці фігури мовлення взаємозамінні без особливої зміни чи втрати смислу. *Порівняння* так само має на меті співставлення одного поняття з іншим, проте робить це співставлення більш реальним завдяки використанню слова *як* або його еквівалентів. Як метафора, так і порівняння є дворівневими висловлюваннями, в яких необхідно брати до уваги рівні прямого та переносного смислу. Спочатку потрібно уявити собі предмет, об'єкт,

явище, будь-що у первинному, початковому, фізичному смислі і значенні, а потім перенести це значення на інше поняття. Зв'язок між цими частинами порівняння повинен бути не довільним й не випадковим, а жорстко логічним. Задля розуміння логіки метафори чи порівняння необхідно враховувати пряме значення образу, при цьому зважати, що вони (метафори та порівняння) – передусім є образами, а вже потім співставленнями [11, 14-17]. Дослідники релігійних знаків, символів, образів, метафор та ін. здебільшого обирають один із двох шляхів сприймання смислу, основним же завданням цього дослідження є досягнення рівноваги. З одного боку, деякі науковці спрямовують свої зусилля на розкриття первинного контексту образу, аби надати буквального значення картині, проте не відповідають на запитання, які почуття або враження викликаються цим образом.

Образи вимагають тлумачення, і якщо релігійний образ залишається невитлумаченим, виникає велика прогалина в його розумінні. Завдання релігійних образів полягає у тому, аби донести певну ідею, проте ця мета не досягається повною мірою, якщо вони залишаються на рівні вираження фізичних явищ. Недоліком є те, що відповідної уваги питанню про смисл образу, знака, символу не приділяється.

Проте ще в більшій мірі помилок протилежного характеру припускаються ті, хто, ігноруючи буквально значення образу, символу, знака, намагаються довести, що той чи інший образ, символ, знак означає в реальності.

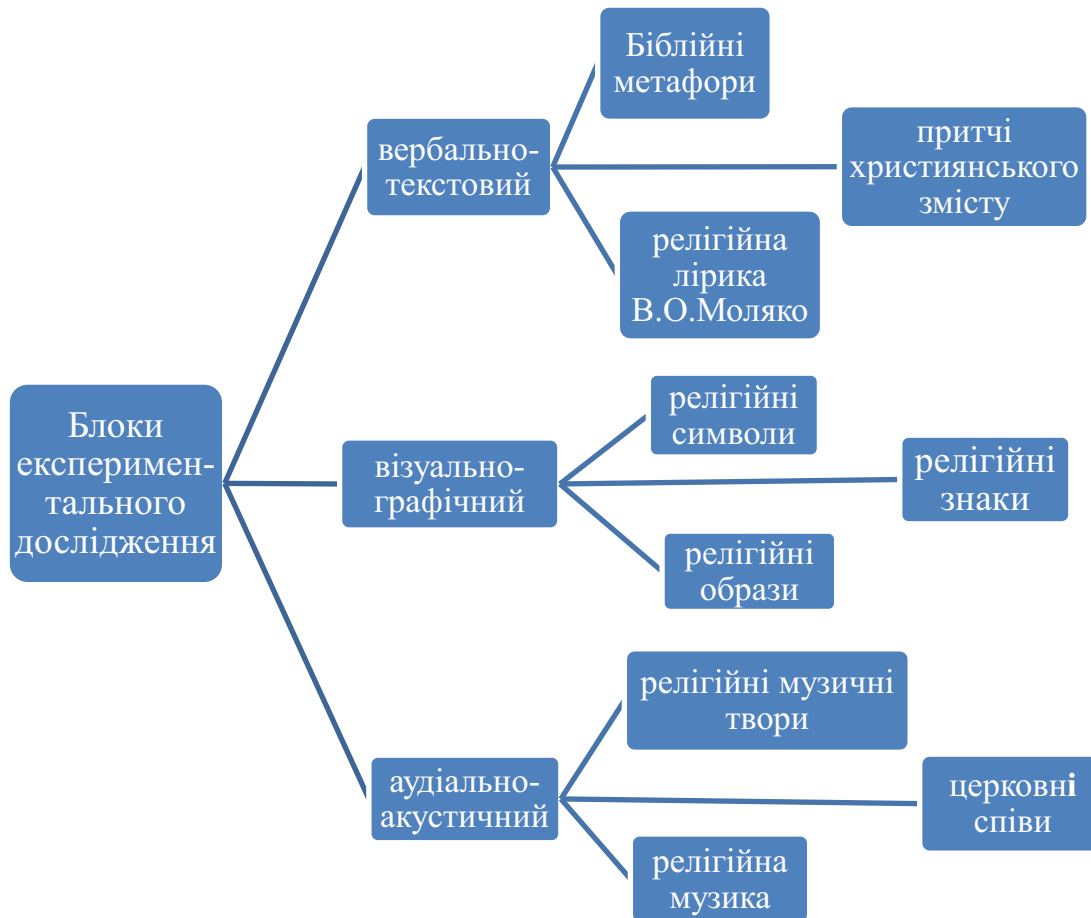
Доцільно також розглянути останній термін у зв'язку із завданнями даного дослідження – архетип, образ або модель, що постійно зустрічається в літературі та житті. Архетип підпадає під одну з наступних категорій: або образ, або символ, або характерний персонаж.

Більшість релігійних образів, знаків та символів, представлених у нашому дослідженні, є архетипами. Їх розуміння допоможе провести аналогії між Біблією та іншими джерелами релігійного знання, а також між ними та життям. Це важливо, бо уявлення та звичаї у великій мірі змінюються в залежності від часу та місця, але архетипи залишаються основоположними категоріями буття, оскільки деякі розповсюджені символи та образи мають потенційно необмежену силу впливу. Створювані в уяві образи, які існують із прадавніх часів, є способом розуміння людської ситуації у всіх її аспектах.

Діагностично-тренінгова програма дослідження складалася із 3-х блоків відповідно до основних видів сприймання: вербально-текстовий; візуально-графічний; аудіально-акустичний. В якості діагностичного матеріалу було обрано: 3 біблійні метафори, 3 притчі християнського змісту, 3 вірші В.О. Моляко з релігійної лірики – для вербально-текстового блоку; 3 релігійні знаки (хрест, рибка, трикутник “всевидяче око”), 3 релігійні символи (голуб, ягня, дерево пізнання), 3 ікони (Мадонна, Трійця, Таємна вечеря) – для візуально-графічного блоку; музичний твір “Аве Марія”, колядка “Спи, Ісусе, спи”, передзвони, орган – для аудіально-акустичного блоку.

Експериментальна вибірка дослідження складалася зі 105 осіб, розподілених на дві групи. До першої групи входили юнаки, що навчалися в церковних навчальних закладах: Почаївська духовна семінарія, Богословський

Інститут Фоми Аквінського, Київська духовна академія, Ужгородська богословська академія імені рівноапостольних Кирила і Мефодія, всього 72 особи. До другої – юнаки, що навчалися в світських закладах освіти: НУБіП України та НПУ Драгоманова, всього 33 особи.

Врахування психологічної характеристики груп досліджуваних, а також індивідуальних особливостей реципієнтів в інтерпретації отриманих результатів важливе тому, що для чистоти та об'єктивності експерименту має принципове значення те, хто саме сприймає надану інформацію. Так, В.О. Моляко наводить наступний приклад: дитина та дорослий, селянин і містянин, зоолог та інженер, фермер та художник будуть сприймати коня по-різному. Також він зауважує, що врахування в кожному окремому випадку особистісних характеристик суб'єкта творчості сприяє більш-менш унікальному прояву всіх особливостей творчого рішення та творчого сприймання [10, с. 15]. У нашому випадку надзвичайно важливою є акцентуація уваги, як зазначає В.О. Моляко, на суб'єктивних вподобаннях, морально-духовних устремліннях, атеїстичному та конфесійному статусі кожного суб'єкта процесу стратегічного сприймання. В основу діагностично-тренінгової програми покладено метод надлишкової та обмеженої інформації в початкових умовах завдань [10, с. 5-7] з урахуванням особливостей протікання процесу сприймання юнаками релігійної інформації, зважаючи на специфіку освіти, рівень релігійних знань та обізнаності в цій сфері, що розцінювалося як ситуація базової надлишковості та дефіциту інформації.

Висновок. Отже, кожен сприймає і формулює присутність Бога в межах своєї суб'єктивності. Не знайдеться навіть декількох людей, релігійне сприймання яких було б ідентичним, у кожного не тільки своя глибина, але і своя емоційна забарвленість релігійного сприймання.

Об'єктивність релігійного сприймання полягає в тому, що воно не вичерпується виключно душевними, психологічними станами, а природно виходить із навколишнього світу, з об'єктивно реальної тканини буття. Переживаючи красу природи, благородство людських відносин, багатозначність витворів мистецтва, намагаючись усвідомити безсмертя душі або, навпаки, осягаючи трагедію людського існування, неминучість і нез'ясовність "черговості" смерті, людина відзначає присутність у власному житті Вищого начала. Об'єктивність релігійного сприймання виявляється і в тому, що в тій чи іншій мірі воно фіксується практично кожним. Як правило, йдеться не про суб'єктивність і об'єктивність релігійного сприймання, а про віру. Віра формується на основі осмислення релігійного досвіду, але, безумовно, є якісно іншим за змістом поняттям. Релігійний досвід може бути пов'язаний і з язичницьким світовідчуттям, і з особливостями містичного досвіду різних релігійних конфесій. Християнське сприймання проявляється тоді, коли йдеться про розуміння Божественного через Святе Письмо (Біблію), через християнські символи, образи, знаки, метафори.

У наших дослідженнях було виявлено, що в юнацькому віці мають місце прояви творчого сприймання релігійної інформації, зокрема вміння здійснювати аналіз продуктів релігійної творчості знаково-символічної, образної, архетипічної форми презентації, здатність виділяти в них логічні та смислові зв'язки, утворюючи певну інформаційну цілісність на основі вже існуючих у досвіді реципієнта кодів сприймання.

З'ясовано, що розвиток сприймання юнаками інформаційного поля релігійного знання через розуміння символу, знаку, образу характеризує його як процес створення нових кодів сприймання. Нами також було встановлено, що у процесі формування творчого сприймання інформації, наявної у продуктах релігійної творчості, в юнацькому віці простежується дві тенденції: на первинному етапі – стереотипізація, і на наступних етапах цілеспрямованого сприймання фіксуються стратегічні тенденції символізації, кодування, міфологізації. У ситуації постійного притоку інформації релігійного характеру в юнаків, під тиском її (інформації) надлишку, формується здатність до проявів творчого сприймання інформаційного поля релігії. У ряді експериментальних досліджень нами було з'ясовано, що в юнацькому віці навичка самотійно виявляти та осмислювати образи, знаки, символи збагачує сприймання релігійної інформації, переводить його із розряду механічного в розряд творчого. Здатність розуміння студентами буквального смислу Біблії та інших джерел релігійної інформації є важливим, проте, завдяки розвитку в юнацькому віці творчого його сприймання, розвивається особлива здатність тлумачення непрямого та прихованого смислу через осмислення знаків, символів, образів.

Отже, суб'єктивність та об'єктивність релігійного творчого світосприймання, співвідношення релігійного досвіду та віри не лише обумов-

любють можливість, але і актуалізують необхідність вивчення релігійної творчості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердяев Н.А. Смысл творчества (Опыт оправдания человека) // Н.А. Бердяев. – М.: Изд-во Г.А. Лемина и С.И. Сахарова, 1916.
2. Білодід Ю. Духовність в контексті основної філософської проблематики / Білодід Ю. // Актуальні проблеми духовності. – Кривий Ріг, 2000. – С. 31.
3. Вдовина Г.В. Язык неочевидного. Учения о знаках в схоластике XVII в. / Вдовина Г.В.– М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2009. – 648 с.
4. Капышев А. Онтология Духа / А. Капышев, С. Колчигин. – Алматы: Издательство «СаГа», 2005. – 204 с.
5. Моляко В.А. Психология творческой деятельности / В.А. Моляко. – К.: Рад. Школа, 1970. – С. 5-6.
6. Моляко В. А. Поэтическая психология / В.А. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О.Моляко. – Т.12. – Вип. 3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – С. 7-21.
7. Моляко В. А. Психологические аспекты поэтического восприятия. / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України (За ред. В. О. Моляко). – Житомир, 2007. – Т. 12. – Вип. 4. – С. 7-17.
8. Моляко В. О. Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.1. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 7-14.
9. Моляко В. А. Творческое поэтическое мировосприятие / В. А. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип. 6. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С.7-18.
10. Моляко В. О. Проблема функціонування творчого сприймання в умовах надлишку інформації різної модальності та значимості / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К: Видавництво «Фенікс», 2012. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 16. – С.7-19.
11. Словарь Библийских образов // (под общей редакцией Л. Райкена, Дж. Уилхойта, Т. Лонгмана. – Санкт-Петербург, 2008. – 1423 с.
12. Тюрина Т. Феномен духовності особистості / Тюрина Т. – Львів, 2009. – 212 с.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Berdjaev N.A.* Smysl tvorchestva (Opyt opravdanija cheloveka) // N.A. Berdjaev. – М.: Izd-vo G.A. Lemina i S.I. Saharova, 1916.
2. *Bilodid Yu.* Dukhovnist v konteksti osnovnoi filosofskoi problematyky / Bilodid Yu. // Aktualni problemy dukhovnosti. – Kryvyi Rih, 2000. – S. 31.
3. *Vdovina G.V.* Jazyk neochevidnogo. Uchenija o znakah v sholastike XVII v. / Vdovina G.V.– М.: Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy, 2009. – 648 s.
4. *Kapyshev A.* Ontologija Duha / A. Kapyshev, S. Kolchigin. – Алматы: Izdatel'stvo «SaGa», 2005. – 204 s.
5. *Moljako V.A.* Psihologija tvorcheskoj dejatel'nosti / V.A. Moljako. – К.: Rad. Shkola, 1970. – S. 5-6.

6. *Moljako V. A.* Pojeticheskaja psihologija / V.A. Moljako //Aktual'ni problemi psihologii: Problemi psihologii tvorhosti: Zb. nauk. prac' / Za red. V. O.Moljako. – T.12. – Vip. 3. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU im. I.Franka, 2007. – S. 7-21.
7. *Moljako V. A.* Psihologicheskie aspekty pojeticheskogo vosprijatija. / V. O. Moljako // Aktual'ni problemi psihologii. Problemi psihologii tvorhosti. Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii im. G. S. Kostjuka APN Ukraïni (Za red. V. O. Moljako).– Zhitomir, 2007. – T. 12. – Vip. 4. – S. 7-17.
8. *Moliako V. O.* Kontseptsiiia tvorchoho sprymannia / V. O. Moliako //Aktualni problemy psykholohii: Problemy psykholohii tvorhosti: Zb. nauk. prats / Za red. V. O. Moliako. – T.12. – Vyp. 5. – Ch.1. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2008. – S. 7-14.
9. *Moljako V. A.* Tvorcheskoe pojeticheskoe mirovosprijatie / V. A. Moljako // Aktual'ni problemi psihologii: Problemi psihologii tvorhosti: Zb. nauk. prac' / Za red. V. O. Moljako. – T.12. – Vip. 6. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – S.7-18.
10. Slovar' Biblejskih obrazov // (pod obshej redakciej L. Rajkena, Dzh. Uilhojta, T. Longmana. – Sankt-Peterburg, 2008. – 1423 c.
11. *Moliako V. O.* Problema funktsionuvannia tvorchoho sprymania v umovakh nadlyshku informatsii riznoi modalnosti ta znachymosti / V. O. Moliako // Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – K: Vydavnytstvo «Feniks», 2012. – T. XII. Psykholohiia tvorhosti. – Vypusk 16. – S.7-19.
12. *Tiuryna T.* Fenomen dukhovnosti osobystosti / Tiuryna T. – Lviv, 2009. – 212 c.

Kirychevska E. V. STRATEGIC APPROACH TO THE STUDY OF RELIGIOUS INFORMATION'S CREATIVE PERCEPTION PROCESS. The article presents strategic approach to the study of the process of creative perception of religious information for the purpose of further development of the main provisions of system-strategic concept of activity. Our main points derived relying on the position, respectively, which promotes creative perception of the concept design of new images and new pictures of the world variety of scales and subjective significance. Creative perception of religious information encoded in products creativity sacred nature - it is always co-creation with the world. This is done primarily through religious symbols, images, symbols, metaphors that help them to understand the value and meaning. Our research has shown that in adolescence present manifestation of creative perception of religious information, such as the ability to perform analysis of the products of religious art of sign-symbolic, figurative, archetypal form of presentations, the ability to allocate them in a logical and meaningful communication, creating a certain integrity of information on existing in the experience of the recipient of codes of perception. It is obvious that the subjective and objective perception of the world of religious creativity, value of religious experience and faith not only cause an opportunity, but also actualized the need to study the religious creative personality.

Keywords: creative perception, religious information, spirituality, symbol, image, symbol, metaphor.

Отримано 10.12.2014